

IKONA KROK ZA KROKOM

Praktický sprievodca písania ikon tradičnou byzantskou technikou

ABSTRAKT

Tento sprievodca ponúka štruktúrovaný postup písania ikony podľa tradičnej byzantskej techniky – od prípravy podkladu cez vrstvenie farieb až po finálne detaily a teologickú symboliku. Vhodné pre začiatočníkov a tých, ktorí chcú kráčať cestou modlitby rukou.

Zostavila: Jana
Lukášová

I. Technologický a výtvarný postup písania ikony

1. Príprava podkladu (drevenej dosky)

Výber a úprava dosky

Vyberajte kvalitnú drevenú dosku (napr. lipa, topoľ, jaseň, príp. céder). Doska by mala byť dobre vysušená, bez hrčiek a prasklín. Na zadnej strane je dobré zhotoviť výstuhy – lišty alebo zárezy proti deformácii. Povrch je potrebné vybrúsiť ju dohladka, aby bol rovný a bez nerovností.

2. Lepenie plátna (levkas)

Na prednú stranu nalepte plátno (ľanové alebo bavlnené), ktoré spevňuje dosku. Naň naneste levkas – zmes kriedy a glejového spojiva (napr. želatína alebo králičí glej). Nanáša sa dostatočné množstvo vrstiev. Každú vrstvu nechajte dobre vyschnúť a následne jemne prebrúste, aby bol povrch hladký a matný. Levkas vytvorí ideálny podklad pre maľbu a zabezpečí dobrú príľnavosť farieb.

3. Prenos kresby na dosku

Príprava predlohy

Zvoľte ikonografický vzor, tzv. podlinnik – tradičnú predlohu Ježiša Krista, Bohorodičky, anjela, svätca, proroka a pod.

Predlohu obkreslite na pauzovací papier alebo použite grafitový kopírovací papier.

Možnosti prenosu kresby na dosku (levkas)

- Pauzák + ceruzka

Obkreslite ikonu na pauzovací papier mäkkou ceruzkou (ideálne B alebo 2B).

Otočte pauzák na rubovú stranu a pretlačte obrys na dosku prekresľovaním po líniách.

Línie jemne doťahajte ceruzkou alebo tenkým štetcom s tmavou farbou (napr. zriedený pigment).

- Kopírovací papier (grafitový)

Vložte medzi dosku a pauzák kopírovací papier (grafit dolu).

Obraz obkreslite zvrchu po obvode ceruzkou alebo tvrdším stylusom.

Obrysy potom upevnite – premaľujte alebo predrýpte.

- **Priama kresba (skúsení)**

Skúsený ikonopisec kreslí priamo na levkas ceruzkou alebo štetcom, dodržiavajúc ikonografické proporcie.

- ♦ **Jemné predrýpavanie (rytie)**

Po prenose možno obrys jemne predrýpať ihlou (kovovým hrotom alebo rydlom), najmä na tvár, oči a kontúry rúch. Tento spôsob zabezpečuje, že línie nezaniknú pod vrstvami sankiru, proplasmu či svetiel.

★ Táto technika má tradíciu v ruskom i byzantskom ikonopise – obrys slúži ako vodiaca linka pre presnú maľbu ikonografických foriem.

4. Zlátenie pozadia alebo glorioly

Na miesta určené na zlátenie nanášame poliment, ktorý zabezpečí priľnutie zlatého plátku.

Neleštené zlato - zlátenie na lepidlo (mixión, mixtiónové mlieko, instacol)
Na vyschnutý poliment naneste lepidlo – mixtión (mixtiónové mlieko) alebo instacol, nechajte schnúť podľa doby uvedenej v návode, následne jemne položte tenké plátky zlata (24-karátové alebo 23 3/4). Po uschnutí uhladte jemným štetcom a odstráňte prebytočné zbytky zlata. Neleští sa, ostáva matný efekt.

Leštené zlato - zlátenie na vodnej báze – postup vid' príloha. Po uschnutí sa zlato leští achátom.

5. Malba – písanie ikony

1. Vaječná tempera

Farby sa pripravujú z prírodných pigmentov a vaječnej emulzie.

Príprava emulzie

Zmiešať: 2 diely žltka + 1 diel vínneho octu ((stabilizuje a konzervuje)

Alternatíva: 1:1 žltok + tmavé pivo, podľa hustoty

Príprava farieb

Používajú sa prírodné pigmenty zmiešané s vaječnou emulziou. Zmes sa riedi vodou podľa potreby. Pracuje sa v tenkých lazúrach.

Tempera je tradičný a trvácny materiál na maľbu ikon.

Nanášanie základných vrstiev farieb

Farby nanášajte postupne, po tenkých vrstvách, jednotlivé aplikované ťahy vždy nechajte zaschnúť. Týmto spôsobom sa dosiahne hĺbka a žiarivosť farieb.

Modelovanie a tieňovanie

Pomocou svetlých a tmavých odtieňov modelujte tvary a detaily, aby ikona získala plastickosť a výraznosť.

Výtvarný postup

a) Proplasmos – základná farebná vrstva

Každý objekt (tvár, rúcho, pozadie) sa pokryje tmavým základným odtieňom.

b) Sankir – základ pokožky

Olivovo-hnedý podklad pre pokožku tváre, krku, rúk. Slúži ako podklad pre svetlá, ktoré vytvárajú plastickosť a tvar.

c) Svetlá (sietlo)

1. svetlo (pervje sietlo) – svetlejší tón nanesený na vyvýšené časti (čelo, nos)
2. svetlo (vtoroje sietlo) – jemnejší, ešte svetlejší odtieň.

Bliky – najjasnejšie body (špička nosa, zreničky, kútiky úst)

d) Rúcha – chiton a himation

Chiton – spodné rúcho, zvyčajne modré, zelené alebo fialové

Himation – vrchný plášť, často červený alebo hnedý

(pozn. na ikone Krista – opačne: chitón – červený/bordový, himation – modrý)

Maľba prebieha rovnako: tmavý základ + svetlá v 2–3 krokoch.

e) Vlasy, oči, detaily

Vlasy: tmavý základ, modelovanie svetlami

Oči: detailné, s dôrazom na pokojný a sústredený výraz

Linky na tvári a rúchach sa niekedy dotvárajú kaligraficky.

Dokončovacie detaily

Maľovanie detailov

Oči, ruky, šaty a ďalšie dôležité prvky ikony vypracujte jemným štetcom.

Podpis a dátum

Ikonu tradične podpisujeme menom svätca alebo scénou, ktorú znázorňuje, prípadne dátumom dokončenia a autorovým menom.

6. Inscipcie (písma)

Nápisy sa píše najčastejšie červenou, bielou farbou alebo zlatou farbou.

Obsahujú skratky ako:

IC XC – Ježiš Kristus

MP ΘY – Matka Božia

Text sa umiestňuje na vrchnú časť ikony alebo vedľa postavy.

Používajú sa staroslovienske alebo grécke písmená.

7. Povrchová ochrana

Po úplnom vyschnutí (min. 1–2 týždne) sa ikona pokryje damarským lakom (rozpustený v terpentíne) alebo šelakovým lakom (prírodný živcový lak).

Tradične sa niekedy používa olivový olej, no ten môže tmavnúť, v súčasnosti sa teda už neodporúča.

Lak ikonu chráni pred prachom, vlhkosťou a poškodením.

8. Duchovný rozmer

Ikona sa nepovažuje za bežné umelecké dielo, ale za modlitbu vo farbách. Písanie prebieha v tichosti, často sprevádzané modlitbou. Po dokončení sa ikona môže posvätiť liturgickým obradom.

IKONOGRAFICKÉ POJMY V SKRATKE

II. Teologicko-symbolický jazyk ikonografie

Tmavý základ (proplasmos alebo sankir) symbolizuje ľudskú prirodzenosť, pád alebo tmu sveta. Postupné svetlá (pervoje, vtoroje sietlo, bliky) predstavujú Božiu milosť, oslávenie, premenenie. Preto sa celý postup nazýva aj „Zjavovanie svetla z hĺbky tmy“ alebo teologicky „inkarnácia svetla“, „prežiaranie bytia“ (ikonograficko-duchovný jazyk)

1. Teologický výklad ikonografických symbolov

Teologicko-symbolický význam techniky „dark to light“ (osvetľovanie)

V ikonopiseckom (ikonografickom) a teologickom jazyku sa pojem „dark to light“ neoznačuje len ako technický postup, ale nesie aj duchovný význam. V byzantskej ikonografii nejde len o výtvarnú techniku. Každý krok pri písaní ikony je zároveň modlitbou, kontempláciou a teologickým vyjadrením duchovnej reality. Tak je to aj pri vrstvení farieb „od tmavého ku svetlému“.

Tradičný ikonopisecký výraz pre „dark to light“ - "Cesta zo tmy do svetla" sa najčastejšie nazýva:

- "osvetľovanie" (po rusky: "prosveščenie", grécky: "phōtismos" – φωτισμός)

alebo sa používa opisný termín:

- "budovanie svetla" či "stvárňovanie svetlom".

1. Tma ako začiatok: Proplasmos a Sankir

Proplasmos je tmavý základ, ktorý pokrýva tvár, rúcha, pozadie. Farby sú tlmené, hlboké, akoby ukrývali postavu v tieni.

Sankir je špeciálny olivovo-hnedý podklad používaný na pokožku tváre a rúk. Zodpovedá ľudskej prirodzenosti poznačenej pádovým stavom, je to farba Adama pred oslávením.

Tieto tmavé vrstvy symbolizujú:

- hrubosť tela a hmoty,
- padlú ľudskú prirodzenosť,
- ticho pred zjavením svetla – ako vesmír pred stvorením.

2. Svetlo ako cieľ: Osvetľovanie – pervoje, vtoroje sietlo, bliky

Svetlo sa nepridáva naraz. Prichádza postupne a jemne, ako zvestovanie milosti.

- Pervoje sietlo – prvé svetlo: základné osvetlenie vystupujúcich častí (čelo, líca, nos, brada).
- Vtoroje sietlo – druhé svetlo: rozšírenie a prehĺbenie osvetlenia, jemnejšia modelácia.
- Bliky (otsvet) – tretie svetlo: ostré body žiary – na špičke nosa, čele, rukách, lícach.

Svetlá symbolizujú:

- Božiu milosť, ktorá preniká a premieňa človeka,
- oslávenie tela Krista, svätcov a všetkého stvoreného,
- víťazstvo svetla nad tmou, zmŕtvychvstanie, premenenie.

Tento proces je ikonografickým obrazom duchovnej cesty – od pádu k vykúpeniu, od smrti k životu, od tmy k svetlu.

Kristocentrický význam – „Ja som Svetlo sveta“ (Jn 8,12)

Všetky ikony, a najmä Kristus Pantokrátor, vyjadrujú Ježiša Krista ako Svetlo sveta. Svetlo, ktoré postupne preniká tmavé vrstvy, nie je len fyzickým javom, je neviditeľnou energiou Boha, ktorú ikona robí viditeľnou.

V byzantskom chápaní je svetlo v ikone neoddeliteľné od svätosti. Svetlo je nebeské, nie prírodné, preto sa v ikonách nepoužíva perspektíva ani tieň, ale žiarivosť zvnútra.

Tvar a perspektíva

Obrátená perspektíva – veci sa zväčšujú smerom k divákovi, nie do diaľky. To znamená, že svet ikony sa otvára divákovi, nie naopak.

Oči, ktoré vidia večnosť – postavy v ikonách pozerajú do večnosti. Ich pohľad je vážny, pokojný, nekonečný.

Neprítomnosť tieňov – pretože svetlo v ikone neprichádza zo svetelného zdroja, ale vychádza zvnútra, svätý je sám zdrojom svetla.

2. Farby a ich symbolika

Farba	Symbolický význam
Tmavohnedá/olivová (sankir)	padlá prirodzenosť, pokora, prach zeme (Adam pred oslávením)
Modrá	Božstvo, nebeská múdrosť, nekonečnosť, Panna Mária ako Bohorodička
Červená	Božská energia, Kristova obeť, martýrium (mučeníci)
Zlatá	Nebeská sláva, večnosť, božská žiara,
Zelená	Obnova, život, Ducha Svätý, príroda stvorená Bohom
Biela	Božie svetlo, premenenie, čistota, oslávené telo
Čierna	Tajomstvo, hĺbina, niekedy smrť alebo peklo (v negatívnej forme)

3. Časti odevu a ich význam

KRISTUS PANTOKRÁTOR

- Chitón (spodné rúcho)

Farba: červená (často tmavočervená až purpurová, niekedy bordová)

Symbolika: božstvo Krista, jeho kráľovská dôstojnosť a večnosť, symbol krvi, obety, večného života

- Himation (vrchný plášť)

Farba: modrá (alebo tmavomodrá, kobaltová)

Symbolika: jeho ľudská prirodzenosť, vtelenie, nebo, duchovnosť, božská múdrosť

Teda u Krista ide o „*božstvo oblečené do ľudskosti*“ — t. j. červený chitón (vnútorné božstvo), modrý himation (ľudská podoba).

PANNÁ MÁRIA (Bohorodička)

- Chitón (spodné rúcho):

Farba: modrá (alebo tyrkysová, azúrová)

Symbolika: čistá ľudská prirodzenosť, pokora a poslušnosť Bohu, pozemský život, Matka

- Himation (vrchný plášť):

Farba: červená, často purpurová alebo karmínová

Symbolika: Božská milosť, ktorou bola odetá, božské materstvo, vyvolenie k nevýslovnému tajomstvu

U Panny Márie je to „*ľudskosť oblečená do božskej milosti*“ — modrý chitón (ľudská prirodzenosť), červený himation (Božie materstvo, vyvolenie).

U Krista sa spája vnútorné božstvo (červená) s viditeľnou ľudskosťou (modrá), vidíme Boha skrze ľudskú tvár. U Panny Márie je to naopak: ľudská čistota (modrá) je oblečená do božskej milosti (červená) – znázornenie Theofanie, teda Božieho prežitia v jej podobe. ([A Reader's Guide to Orthodox Iconstaylormarshall.com](http://AReader'sGuide.to/OrthodoxIconstaylormarshall.com))

Červené rúcho Krista býva zobrazené aj s zlatými zvýrazneniami, čo znázorňuje jeho slávu.

Panna Mária má často tri zlaté hviezdy na plášti (čelo, rameno, rameno) – symbol panenstva pred, počas a po pôrode.

4. Symbolika postojov a gest

Otvorené ruky (oranta) – modlitba, príhovor

Ukazovanie dvoma prstami (Kristus Pantokrátor) – dvojité prirodzenosť: božská a ľudská
Tri prsty spojené (žehnajúca ruka) – symbol Svätej Trojice

5. Inscipcie a písma

IC XC – Ježiš Kristus (Iēsous Christos)

O ΩN (Ho ōn) – „Ten, ktorý je“ (meno Boha zjavené Mojžišovi)

MP ΘY – Matka Božia (Mater Theou)

Nimb (svätožiara) – Svätosť, oslávenie, Božia prítomnosť

6. Symbolika technických krokov

Technika	Symbolika
Prenos kresby	Prvotné „vtelenie“ Božieho plánu – ako Slovo sa stáva telom
Predrýpanie ihlou	Zbavovanie „šupiek zrakovej slepoty“ – cesta k vnútornému videniu
Zlátenie	Prítomnosť Boha – večné svetlo okolo postáv
Nanášanie svetiel	Zosvetľovanie: človek sa premieňa Božou milosťou
Lak (olifa)	Upevnenie duchovného obsahu – spečatovanie obrazu

Záver

Tento sprievodca predstavuje len základné kroky a princípy. Skutočné poznanie prichádza cez skúsenosť, pokoru a vytrvalé cvičenie. Ikona nie je obraz vytvorený umelcom, je to stretnutie, ktoré vzniká v tichu a modlitbe, v čistote srdca.

Nech tento návod slúži ako pomôcka na začiatku tvojej cesty. Pracuj s dôverou, trpezlivo, krok za krokom – a nech ťa svetlo ikony vedie.

Príloha: Príprava polimentu k zláteniu ikon

1. Príprava želatínového roztoku:

Nasyp 5 g potravinárskej (napr. DrOetker) do 100 ml studenej destilovanej vody.

Nechaj napučať cca 30–60 minút.

Zohrej vo vodnom kúpeli na 50–60 °C, až kým sa želatína nerozpustí (nevariť!).

2. Pridanie pastového polimentu:

Do teplého želatínového roztoku postupne pridávaj pastový poliment Armenisch Rot.

Miešaj jemne, aby vznikla hladká hmota.

Pridávaj pomaly, aby si kontrolovala konzistenciu.

3. Riedenie:

Ak je zmes príliš hustá (ťažko sa nanáša štetcom), pridaj po kvapkách destilovanú vodu.

Konzistencia by mala byť ako redší jogurt alebo tekutá smotana, aby sa dala ľahko nanášať tenkou vrstvou štetcom.

Vyhni sa príliš riedkemu polimentu, inak bude málo krycí a zlato sa môže zle prichytiť.

4. Nanášanie polimentu:

Použi mäkký, plochý prírodný štetec (napr. sobolie alebo kozí).

Nanášaj poliment na pripravený, hladký a suchý kriedový podklad v tenkých vrstvách.

Každú vrstvu nechaj zaschnúť cca 1 hodinu.

Nanášaj 3–5 vrstiev, kým povrch nie je rovnomerne sýto červený a zamatový.

Medzi vrstvami môžeš veľmi jemne prebrúsiť povrch brusným papierom (zrnitosti 1000–2000), aby bol hladký.

5. Sušenie pred zlátením:

Po nanesení poslednej vrstvy nechaj schnúť aspoň 12–24 hodín, ideálne v miestnosti bez prievanu a vlhkosti.

Povrch musí byť pevný, hladký a suchý.

6. Vodné zlatenie:

Pred zlátením jemne navlhči poliment agátovou vodou alebo vodou s pár kvapkami alkoholu.

Polož na vlhký poliment zlatý lístok pomocou nožíka a vankúšika.

Nechaj zaschnúť (najlepšie cez noc).

7. Leštenie:

Po úplnom vyschnutí (24 hodín a viac) zlatý povrch lešti achátovým kameňom jemnými krúživými pohybmi.

Recept na poliment so želatínou 210 Bloom GRAIN

Postup:

- Namoč 5 g želatíny v 100 ml studenej destilovanej vody na 10–15 minút, kým napučí.
- Rozpusti želatínu pomaly vo vodnom kúpeli pri 50–60 °C, miešaj, kým je úplne rozpustená (nezahrievaj príliš, aby sa želatína nezničila).
- Postupne pridávaj pastový poliment Armenisch Rot (50-60 g) do teplého želatínového roztoku a jemne miešaj, aby vznikla hladká, homogénna hmota.
- Ak je zmes príliš hustá na nanášanie, môžeš pridať pár kvapiek destilovanej vody a premiešať.
- Nanášaj poliment štetcom na pripravený podklad v tenkých vrstvách.
- Nechaj schnúť každú vrstvu cca 1 hodinu, alebo podľa potreby — pri práci s mixtiónovým mliekom stačí poliment nechávať len mierne vyschnúť (1–2 hodiny).
- Po nanesení poslednej vrstvy nechaj poliment zaschnúť aspoň 12 hodín (alebo podľa potreby).
- Ak chceš zrýchliť schnutie pod mixtión, nechaj poliment len mierne vlhký, nie úplne suchý.

Keď poliment počas práce chladne, začne hustnúť a ťažšie sa nanáša, tu je pár praktických tipov, ako to riešiť:

- Počas práce s polimentom udržiavaj ho teplý.
- Najlepšie je mať nádobu s polimentom vo vodnom kúpeli s mierne teplou (nie horúcou) vodou, cca 40–50 °C. Takto zostane tekutý a ľahko nanášateľný.
- Ak poliment začne hustnúť, zlož nádobu z vodného kúpeľa, ale keď začne tuhnúť, na chvíľu ju vráť do vodného kúpeľa, aby sa opäť zriedil. Nikdy však poliment neprehrievaj (max. 60 °C), aby si nezničila želatína.
- Nalej si len také množstvo, ktoré spotrebuješ za cca 15–30 minút, zvyšok nechaj vo vodnom kúpeli alebo v chlade. Tým zabrániš opakovanému zohrievaniu väčšieho množstva a znehodnoteniu.
- V prípade potreba ho môžeš zriediť kvapkami destilovanej vody, aby sa lepšie nanášal, ale pozor, nech nezriediš príliš, lebo by mohol stratiť kryciu schopnosť.

Obsah

I. Technologický a výtvarný postup písania ikony	1
1. Príprava podkladu (drevenej dosky)	1
2. Lepenie plátna (levkas)	1
3. Prenos kresby na dosku	1
4. Zlátenie pozadia alebo glorioly	2
5. Maľba – písanie ikony	2
Výtvarný postup	3
6. Inscipcie (písma)	4
7. Povrchová ochrana	4
8. Duchovný rozmer	4
II. Teologicko-symbolický jazyk ikonografie	6
1. Teologický výklad ikonografických symbolov	6
Teologicko-symbolický význam techniky „dark to light“ (osvetľovanie)	6
Tvar a perspektíva	7
2. Farby a ich symbolika	7
3. Časti odevu a ich význam	8
4. Symbolika postojov a gest	8
5. Inscipcie a písma	9
6. Symbolika technických krokov	9
Záver	9
Príloha: Príprava polimentu k zláteniu ikon	10
Použité zdroje a odporúčaná literatúra	13

Použité zdroje a odporúčaná literatúra

Katherine Sanders Icon Blog – Fundamental Techniques of Icon Painting

<https://katherinesandersicons.com/blog/fundamental-techniques-of-icon-painting>

Russian Icons Blog – Layering Dark to Light

<https://russianicons.wordpress.com/2013/12/15/the-basics-of-icon-painting-layering-dark-to-light>

Instructables – How to make Egg Tempera Paint

<https://www.instructables.com/Egg-Tempera-Paint-a-Guide>

Jackson's Art Blog – Guide to Egg Tempera

<https://www.jacksonsart.com/a-guide-to-egg-tempera>

Natural Pigments – Tempera Techniques: Italian vs. Russian

<https://www.naturalpigments.eu/artist-materials/tempera-painting-techniques-italian-russian>

British Association of Iconographers – Techniques of Icon and Wall Painting

<https://www.bai.org.uk/techniques-of-icon-and-wall-painting>